

Date: 1st June-2026

**OLIY TA'LIM MUASSASALARINING AKADEMIK MUSTAQILLIGINI
RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY MEXANIZMLARI**

Qodirov Abdulaziz Adahamjon o'g'li

Oriental universiteti, Ta'lim menejmeti yo'nalishi magistri

Annotatsiya. Mazkur maqolada oliy ta'lim muassasalarining akademik mustaqilligini rivojlantirishning nazariy-huquqiy asoslari, akademik erkinlikning mazmun-mohiyati, o'quv reja mustaqilligi, universitet boshqaruvida zamonaviy yondashuvlar hamda xorijiy davlatlar tajribasi tahlil qilinadi. Shuningdek, O'zbekistonda oliy ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar, universitetlarga berilayotgan vakolatlar va ularning samaradorligi ilmiy-nazariy jihatdan yoritiladi. Maqolada akademik mustaqillikni rivojlantirish orqali ta'lim sifati, raqobatbardoshlik va innovatsion rivojlanishni ta'minlash masalalari asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: akademik mustaqillik, akademik erkinlik, universitet avtonomiyasi, o'quv reja mustaqilligi, kredit-modul tizimi, oliy ta'lim islohotlari, ta'lim sifati, xorij tajribasi.

Globalashuv sharoitida oliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, universitetlarning xalqaro raqobatbardoshligini oshirish hamda ilm-fan va ishlab chiqarish integratsiyasini kuchaytirish zamonaviy davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Bugungi kunda rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, oliy ta'lim muassasalarining samarali faoliyati ko'p jihatdan ularning akademik mustaqillik darajasiga bog'liqdir. Akademik mustaqillik universitetlarga ta'lim dasturlarini mustaqil ishlab chiqish, ilmiy tadqiqot yo'nalishlarini belgilash, professor-o'qituvchilar faoliyatini erkin tashkil etish hamda ichki boshqaruv tizimini shakllantirish imkonini beradi.

Oliy ta'limda akademik mustaqillik tushunchasi nafaqat ta'lim sifatini oshirish, balki innovatsion iqtisodiyot uchun malakali kadrlar tayyorlashning muhim omili sifatida ham namoyon bo'lmoqda. Shu sababli ko'plab davlatlarda universitetlarga keng vakolatlar berish, ularning moliyaviy va tashkiliy erkinligini kengaytirish bo'yicha tizimli islohotlar amalga oshirilmoqda.

O'zbekistonda ham so'nggi yillarda oliy ta'lim tizimida tub islohotlar amalga oshirilib, universitetlarning akademik va tashkiliy mustaqilligini kengaytirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Kredit-modul tizimining joriy etilishi, o'quv rejalarning moslashuvchan shaklga o'tkazilishi, xalqaro standartlarga mos ta'lim dasturlarining ishlab chiqilishi ushbu jarayonning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Akademik mustaqillikning nazariy asoslari

Akademik mustaqillik — oliy ta'lim muassasasining ta'lim, ilmiy tadqiqot va boshqaruv faoliyatini davlatning ortiqcha aralashuvisiz mustaqil tashkil etish huquqidir. Ilmiy adabiyotlarda universitet avtonomiyasi tushunchasi akademik erkinlik bilan chambarchas bog'liq holda talqin qilinadi.

Akademik erkinlik quyidagi asosiy yo'nalishlarni qamrab oladi:

Date: 1st June-2026

- professor-o'qituvchilarning ilmiy va pedagogik faoliyat erkinligi;
- talabalarining mustaqil fikrlash va ta'lim olish erkinligi;
- universitetlarning o'quv dasturlarini mustaqil shakllantirish huquqi;
- ilmiy tadqiqot mavzularini erkin tanlash imkoniyati;
- xalqaro hamkorlikni mustaqil amalga oshirish vakolati.

Akademik mustaqillikning asosiy maqsadi universitetlarni innovatsion rivojlanish markaziga aylantirish, ilmiy salohiyatni oshirish hamda mehnat bozori talablariga mos kadrlar tayyorlashdan iboratdir.

Zamonaviy nazariyalarda universitet avtonomiyasi quyidagi turlarga ajratiladi:

1. **Akademik mustaqillik** – o'quv dasturlari va ilmiy faoliyatni mustaqil belgilash;
2. **Moliyaviy mustaqillik** – budjet va mablag'lardan mustaqil foydalanish;
3. **Tashkiliy mustaqillik** – boshqaruv tizimini mustaqil tashkil etish;
4. **Kadrlar siyosati mustaqilligi** – professor-o'qituvchilarni tanlash va rag'batlantirish vakolati.

Mazkur komponentlarning uyg'unligi oliy ta'lim muassasasining haqiqiy akademik avtonomiyasini ta'minlaydi.

Akademik erkinlik va uning zamonaviy ahamiyati

Akademik erkinlik demokratik jamiyatning muhim belgilaridan biri hisoblanadi. Universitetlarda erkin ilmiy muhitning mavjudligi yangi g'oyalar, innovatsiyalar va ilmiy maktablarning shakllanishiga xizmat qiladi.

Bugungi raqamli transformatsiya davrida akademik erkinlikning ahamiyati yanada ortmoqda. Chunki:

- zamonaviy kasblar doimiy yangilanib bormoqda;
- ta'lim dasturlarini tezkor moslashtirish zarurati kuchaymoqda;
- xalqaro reytinglar universitetlardan moslashuvchan boshqaruvni talab qilmoqda;
- ilm-fan va texnologiyalar integratsiyasi kuchaymoqda.

Akademik erkinlik mavjud bo'lgan universitetlarda:

- ilmiy tadqiqotlar sifati yuqori bo'ladi;
- xalqaro hamkorlik keng rivojlanadi;
- professor-o'qituvchilarning motivatsiyasi ortadi;
- talabalar kreativ fikrlashga yo'naltiriladi.

Shuningdek, akademik erkinlik universitetlarda byurokratik to'siqlarni kamaytirib, innovatsion boshqaruv mexanizmlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

O'quv reja mustaqilligi va uning samaradorligi

O'quv reja mustaqilligi akademik avtonomiyaning eng muhim elementlaridan biridir. Mazkur tizim universitetlarga:

- fanlar tarkibini mustaqil belgilash;
- kreditlar hajmini shakllantirish;
- mutaxassislikka mos kompetensiyalarni ishlab chiqish;

Date: 1st June-2026

- mehnat bozori talablariga mos yangi kurslarni joriy etish imkonini beradi.

An'anaviy markazlashgan ta'lim tizimida barcha oliy ta'lim muassasalari uchun yagona o'quv reja amal qilgan bo'lsa, zamonaviy yondashuv universitetlarning moslashuvchan faoliyat yuritishini talab etmoqda.

Kredit-modul tizimi aynan o'quv reja mustaqilligini ta'minlashga xizmat qiladi. Ushbu tizim:

- talabaning individual ta'lim trayektoriyasini shakllantiradi;
- tanlov fanlari ulushini oshiradi;
- mustaqil ta'limni rivojlantiradi;
- xalqaro akademik mobillikni kengaytiradi.

O'quv reja mustaqilligining samarali yo'lga qo'yilishi quyidagi natijalarni beradi:

- ta'lim sifatining oshishi;
- bitiruvchilarning raqobatbardoshligi ortishi;
- universitet va ish beruvchilar hamkorligining kuchayishi;
- innovatsion mutaxassisliklarning paydo bo'lishi.

Xorijiy davlatlar tajribasi

AQSH tajribasi - AQSH universitetlari akademik mustaqillik bo'yicha dunyodagi eng ilg'or tizimlardan biri hisoblanadi. Universitetlar o'quv dasturlarini mustaqil ishlab chiqadi, ilmiy tadqiqot yo'nalishlarini erkin belgilaydi va professor-o'qituvchilarni tanlashda mustaqil qaror qabul qiladi.

Harvard, Stanford, MIT kabi universitetlarning muvaffaqiyati aynan keng avtonomiya va innovatsion boshqaruv tizimiga asoslangan. Universitetlar davlatdan mustaqil ravishda:

- grantlar jalb qiladi;
- ilmiy markazlar tashkil etadi;
- xalqaro hamkorlikni rivojlantiradi.

Germaniya tajribasi - Germaniyada universitet avtonomiyasi "akademik erkinlik" tamoyili asosida shakllangan. Oliy ta'lim muassasalari o'quv dasturlarini ishlab chiqishda mustaqil bo'lib, professorlarni saylash va ilmiy loyihalarni tashkil etishda keng vakolatlarga ega.

So'nggi yillarda Germaniyada "Excellence Initiative" dasturi orqali universitetlarning ilmiy salohiyatini oshirish va global reytinglardagi o'rnini mustahkamlashga alohida e'tibor qaratildi.

Yaponiya tajribasi - Yaponiyada milliy universitetlarning korporativ boshqaruv tizimiga o'tkazilishi akademik mustaqillikni sezilarli kuchaytirdi. Universitetlar moliyaviy resurslardan samarali foydalanish, ilmiy innovatsiyalar yaratish va xalqaro integratsiyani rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'ldi.

Janubiy Koreya tajribasi - Janubiy Koreyada universitetlarning akademik mustaqilligi sanoat va texnologik taraqqiyot bilan uzviy bog'langan. Universitetlar mehnat bozori ehtiyojlariga mos ta'lim dasturlarini ishlab chiqadi va xususiy sektor bilan hamkorlikda innovatsion loyihalarni amalga oshiradi.

Date: 1st June-2026

O‘zbekistonda akademik mustaqillikni rivojlantirish islohotlari

O‘zbekistonda oliy ta’lim tizimini modernizatsiya qilish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan:

- universitetlarga akademik mustaqillik berish;
- kredit-modul tizimini joriy etish;
- xalqaro standartlarga mos ta’lim dasturlarini ishlab chiqish;
- nodavlat oliy ta’lim muassasalari faoliyatini kengaytirish;
- xorijiy universitetlar filiallarini tashkil etish kabi yo‘nalishlar ustuvor vazifa

sifatida belgilangan.

2020-yildan boshlab bir qator oliy ta’lim muassasalariga akademik va moliyaviy mustaqillik berildi. Natijada universitetlar:

- o‘quv rejalari va fan dasturlarini mustaqil ishlab chiqish;
- professor-o‘qituvchilar yuklamasini belgilash;
- xalqaro hamkorlikni mustaqil rivojlantirish;
- ichki boshqaruv tizimini modernizatsiya qilish imkoniyatiga ega bo‘ldi.

Shuningdek, “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida oliy ta’lim sifatini oshirish, universitetlarni xalqaro reytinglarga kiritish va ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda.

Biroq akademik mustaqillikni to‘liq shakllantirish jarayonida ayrim muammolar ham mavjud:

- boshqaruvdagi ortiqcha markazlashuv;
- professor-o‘qituvchilarning xalqaro tajribasi yetarli emasligi;
- ilmiy tadqiqotlarni moliyalashtirishning cheklanganligi;
- byurokratik mexanizmlarning saqlanib qolishi.

Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun:

- universitetlarning institutsional mustaqilligini kengaytirish;
- ilmiy grantlar tizimini rivojlantirish;
- xalqaro hamkorlikni kuchaytirish;
- raqamli boshqaruv tizimlarini joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Akademik mustaqillikni rivojlantirishning zamonaviy mexanizmlari

Zamonaviy sharoitda universitet avtonomiyasini rivojlantirish quyidagi mexanizmlar orqali amalga oshiriladi:

1. Raqamli boshqaruv tizimi

Universitetlarda elektron boshqaruv va raqamli monitoring tizimlarini joriy etish boshqaruv samaradorligini oshiradi.

2. Kompetensiyaviy yondashuv

Ta’lim dasturlarini mehnat bozori talablariga mos ravishda shakllantirish universitetlarning moslashuvchanligini ta’minlaydi.

3. Xalqaro akkreditatsiya

Xalqaro akkreditatsiya tizimi ta’lim sifatini oshirish va global standartlarga moslashishga xizmat qiladi.

Date: 1st June-2026

4. Ilmiy innovatsion ekotizim

Universitet–ilm-fan–ishlab chiqarish integratsiyasini rivojlantirish innovatsion iqtisodiyot uchun muhim omil hisoblanadi.

5. Akademik mobillik

Talaba va professor-o‘qituvchilarning xalqaro almashinuvi akademik erkinlikni mustahkamlaydi.

Xulosa qilib aytqanda, Oliy ta’lim muassasalarining akademik mustaqilligi zamonaviy ta’lim tizimining strategik rivojlanish omillaridan biri hisoblanadi. Akademik erkinlik, o‘quv reja mustaqilligi va innovatsion boshqaruv universitetlarning xalqaro raqobatbardoshligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xorijiy davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, universitetlarga keng vakolat berilishi ilmiy salohiyat, ta’lim sifati va innovatsion rivojlanishni ta’minlaydi. O‘zbekistonda ham akademik mustaqillikni rivojlantirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar oliy ta’lim tizimini yangi bosqichga olib chiqishga xizmat qilmoqda.

Kelgusida universitetlarning institutsional erkinligini yanada kengaytirish, ilmiy tadqiqotlarni qo‘llab-quvvatlash va xalqaro integratsiyani kuchaytirish akademik mustaqillik samaradorligini oshirishning muhim omili bo‘lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining oliy ta’lim tizimiga oid farmon va qarorlari.
2. “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi.
3. Altbach P.G. *Global Perspectives on Higher Education*. — Boston, 2018.
4. Clark B. *The Higher Education System*. — California University Press, 2017.
5. OECD Reviews of Higher Education Policies. — Paris, 2021.
6. UNESCO Higher Education Reports. — Paris, 2022.
7. European University Association Reports on University Autonomy. — Brussels, 2023.
8. Qodirov A., Rasulov Sh. Oliy ta’limda akademik mustaqillik masalalari. — Toshkent, 2022.
9. Abdurahmonov Q. Ta’lim menejmenti va universitet boshqaruvi. — Toshkent, 2021.
10. World Bank Higher Education Development Reports. — Washington, 2020.

